

ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМУВАННЯ КОЛА ЗАЦІКАВЛЕНОСТЕЙ ПЕТРА КАРМАНСЬКОГО

Анотація. Народна рецепція трьох шляхів міцно закарбувалася у свідомості молодого П. Карманського: перша – любові до жінки, друга – до творчості та божемного способу життя, третя – до кар'єрного просування. На тринадцятому році життя П. Карманський мав вже виразно сформовану національну ідентичність. Найбільш модальний варіант любовної історії, що поставав перед молодим автором – любов між польським жовніром та українською вчителькою.

Ключові слова: рецепція трьох шляхів, національна ідентичність, вирівнювання життєвих шансів.

Kuhar V. M.

ON THE FORMATION OF THE CIRCLE OF INTERESTS P. KARMANSKY

Abstract. The folk-reception of tree ways was widely opened to the young Karmansky: first – the love of a woman, second – creativity and bohemian lifestyle, the third – social career advancement. In 13 years P. Karmansky has clearly formed national identity. The most modal version of love story which appeared before the young author was a love between the Polish zhovnir and Ukrainian teacher.

Key words: folk-reception of tree ways, national identity, alignment of life chance.

Постановка проблеми. Всі ми родом з дитинства. Історія пролонгованого дитинства Петра Карманського – унікальний фрагмент формування українського інтелігента гальського типу, закоханого у мовознавство та мистецтвознавство.

Постановка завдання. Мета статті – висвітлення життєвого шляху та аналіз творчої спадщини П. Карманського.

Виклад основного матеріалу дослідження. П. Карманський – уродженець Надсяння. Його ранні життєві шляхи стелилися Люблінськими та Перемишльськими землями (сучасна Польща). Тривалий час через ці землі по річці Сян пролягав географічний кордон українсько-польського розмежування.

Містечко Чесанів Люблінського воєводства, де 29 травня 1878 р. вперше прорізався на світ голос поета, було типовим провінційним містечком українсько-польського помежів'я. Усвідомлення своєї виняткової місії хлопець виніс із батьківської хати: за випадковим збігом обставин він народився у родині теслі – мандрівного ремісника, який щорічно повертався додому «навесні, рідко коли – влітку». Причетність до батьківського ремесла заклало в юній душі відчуття місії визволення, адже батько Ісуса Христа так само був теслею. Перше вуличне прізвисько П. Карманський разом з трьома братами та двома сестрами отримав саме від батька. В околиці їх називали – Сильвестрові. Між тим, Сильвестра Карманського – людину з романтичним складом вдачі життя, за словами найіменитішого з його синів, зробило «робітником совісним», котрий попри невисокий рівень освіти «одначе давав собі раду у своєму ремеслі, немов би мав середню фахову освіту» [3, с. 5].

Архаїчна традиція приписувала синам чіпкіше зберігати у пам'яті образ батька. Слідуючи їй, більша увага у книзі спогадів «Сторінки життя» (а це назва первісного варіанта автобіографічної оповіді П. Карманського) приділена відтворенню збереженого пам'яттю образу батька. Злам наукової парадигми кінця XIX – початку XX ст. наполягав на істотнішому дослідженні материнських начал на розвиток синів, відповідно, у роботі «Крізь темряву» (1957) («Сторінки життя») знаходимо такі надзвичайно теплі рядки про матір: «Пригадую тільки її бліде, симпатичне обличчя і те, що вона часто хворіла і передчасно почала сивіти.

Дуже турбувалася дітьми та змучувала себе надсильною працею в хаті і в полі...» [3, с. 5-6]. Як і її релігійна покровителька Параскева, час від часу вона долучалася до праці в торговельній галузі.

Батьківська зайнятість не дозволяла значної уваги приділяти дітям – самозаглибленість і відособленість молодшого сина Сильвестра Карманського на такому тлі не виглядає диковинно. Неподалік від дому Карманських стояла капличка, від котрої відходило три дороги, а разом з тим народнопісенна проекція трьох шляхів міцно укоренилася у свідомості Петра Карманського: перша – до коханої жінки; друга – до творчості й богемного способу життя; третя – просування по соціальній ієрархії. Осмислення цих доріг проходило значною мірою вже у першому робочому кабінеті хлопця за саморуч змайстрованим столиком у садку під грушею.

Початкова точка відліку всіх подальших шукань П. Карманського – батьківська хата. П. Карманський тривалий час підтримував стосунки з братами: Осипом, що не вирізнявся особливою щедрістю, середущим – Іваном, котрий хотів стати вчителем, але, фрагментарно здобувши освіту в Чесанові, Ярославі та Перемишлі, осяг посаду урядового чиновника, та молодшим – вірним військовому обов'язку Михайлом, найістотніше психологічно спорідненим із наймолодшим пасинком чоловічої статі з родини Карманських. Творча працездатність сфокусувалася у свідомості П. Карманського дитячим образом ще однієї померлої дитини з сім'ї: «моя дитяча пам'ять зберегла образ ще однієї, від мене (тобто – П. Карманського – В. К.) молодшої дитини, яку я бачив на столі у оточенні свічок» [3, с. 6].

Родинне середовище П. Карманський не схильний був ідеалізувати. На сторінках його спогадів знаходимо шкіц про бездітного дядька, котрий намагався позитивно вплинути на племінника, залучивши його до господарювання у своєму обійсті в Чесанові. Цей фрагмент родинних відносин залишив у П. Карманського неприємні враження. Він навіть не потрудився приховати свою неприязнь до дядька на сторінках «Крізь темряву» (1957), згадавши про вербально-театральну помсту родичеві виголошенням проповіді в часі перебування на стезі церковно-релігійної кар'єри [3, с. 19,34].

Певний час виховання Петра Карманського в Чесанові було позначене польськими впливами. Але все ж глибше врізалася у дитячу свідомість українська етнічність, насамперед завдяки «довжелезній пісні про трагічну смерть Івана Непомука». Етносередовище не могло не позначитися на ранньому пісенному репертуарі П. Карманського – хлопець не уникав співати «польських літаній та молебнів».

Віддавна орієнтована на органічне багатоголосся українська народна пісня у свідомості хлопця все ж позиційно закріпиться вище, ніж попередньо окреслений пісенний репертуар: у контексті бінарної опозиції класик українського модернізму окреслить саме українські парубочі співи contra «мелодій жаб'ячого хору». Рівень обробки багатющого за мелодійно-тональною насиченістю та жанрово-стилістичним наповненням українського фольклорного матеріалу не вважав достатнім, про що неодноразово заявляв у своїй поетичній творчості. Вокальні дані й слух дозволяли П. Карманському працювати у музичній сфері навіть керівником хорових колективів.

Біографія П. Карманського дозволяє говорити про виразне окреслення його національної ідентичності на тринадцятому році життя. Цієї доби він ще не пише віршів на ідейно-політичну тематику, але все ж має за спиною солідний запас модерністської любовної лірики та репутацію поета-декадента. Проекція нещасливого кохання – провідна тема його поетичних збірок: «З теки самоубийця. Психологічний образок у замітках і поезіях» (1899), «Ой люлі, смутку» (1906), «Блудні огні» (1907), «Пливем по морі тьми» (1909). Любов поета до доньки визначного українського етнографа М. Зубрицького наштовхнулася на небажання останньої стати дружиною священника. Волею обставин цей шлюб і кар'єра священнослужителя поступилися в ієрархії пріоритетів П. Карманського бажанню ближче познайомитися з «вічним містом» Римом. Молодим чоловіком рухає прагнення «побачити Рим – і померти». Але у Римі на нього чекає нове кохання. Цього разу – до мексиканської співачки Г. Марін, що пізніше проросло збіркою «Ой люлі, смутку». Як розплата за необдумане кохання й самовільні відлучення до Риму вкупі зі спровокованим обвинуваченням у содомії молодий чоловік був змушений розпрощатися з релігійною кар'єрою.

Якщо полісемантичність любові найповніше доносить збірка П. Карманського «Блудні огні», то пік його любовних переживань на книжковій полиці відображає «Пливем по морі тьми». Молодий чоловік іде до містечка Ловран (Італія), щоб працювати вихователем дітей художника Тита Романчука, та закохується у дружину митця (До речі, такий розвиток подій був завчасно прогнозований товаришами поета по «Молодій Музі» [5, с. 122]). Неповторну гаму переживань молодого чоловіка доносить до нас вірш «Місячна соната» з присвятою С. Романчуковій.

Дослідники сходяться на думці, що любовна лірика – найвишуканіша сторінка творчості П. Карманського. Дана проблема цілком може послужити основою самостійного дослідницького пошуку.

Рятівним колом від ланцюга негараздів повсякденності для П. Карманського виступала творчість. Перші спроби самостійного віршування хлопця припадають на навчання у чесанівській початковій школі. У душі поезики романтизму на творчість його окрилювало кохання. На сторінках спогадів «Крізь темряву» (1957) знаходимо такі рядки: «Скільки я себе пам'ятаю, ще з початкової школи я завжди був закоханий в яку-небудь дівчину. А це відбирало час. Треба було писати присвячені їй вірші, страждати. Шукати з нею зустрічі»» [3, с. 11].

Крізь поетичні строфи часто пробивалися слова, фрази, рядки непевності. Хиткість матеріального становища, відсутність родинної підтримки, стабільного дружнього оточення вносили дисонанс у любовні стосунки. Нестатки змушували хлопця часто вдаватися до пошуку найрізноманітніших заробітків та зміни місця проживання. З огляду на це, зберегти лицарське обличчя було надзвичайно важко, але у душі польської куртуазної традиції молодий чоловік вдавався саме до таких методів виходу з під лавини чуттєвих пристрастей. Проекція послідовної відступної жіночої тактики у любовних стосунках неодноразово поставала перед ним у місті з оригінальним українським митецьким обличчям – Перемишлі. Об'єктивно найбільш модальний варіант любовного роману, що поставав перед молодим автором, – полотно кохання «польський жовнір» – «українська вчителька». Програвати в уяві сцени такого емоційного зближення йому доводилося неодноразово, і дисонанси його особистих закоханостей у дзеркалах чужих «перемишльських романів» не зникали, а, навпаки, загострювалися.

Поетика завжди потребувала від автора оригінального переживання власної цілісності та неповторності. Але переживання цілісності та самотності не було можливим без негативних заперечувальних конотацій. Віддавна побутуючий у львівських культурних колах жарт, що П. Карманський – автор, котрого завжди можна впізнати за творчою манерою, насправді був чистісінькою правдою. Непевність, жаль, сум, смуток, а місцями і розпач поет П. Карманський із гідністю проніс через всю свою літературну творчість.

Просування догори шаблями церковної ієрархії в часі навчання у «Коледжіо Рутенум» (1900-1904), що при Ватикані, передбачало включення обдарованих ченців до наукової сфери діяльності. Але ієзуїтська модель наукового знання потребувала від осягаючих наукові висоти беззастережної аскези. А такий стиль життя не був властивий молодому чоловікові, що у вирівнюванні своїх життєвих шансів найчастіше покладався на долю, випадковість та непрогнозовану мережу відносин. Він не міг стати ні філістером, котрий тримається стабільної течії життя, ні послушником-відлюдником у келії за щільно закритими дверми. Як і його попередники, студенти з русько-українських теренів, романтик П. Карманський ночами на рушниках спускався з тісних монаших келій для того, щоб помилуватися «вічним містом». Ілюзія невинної пригоди розросталася завдяки закоханості у мексиканську співачку Г. Марін. Відчуття культурної прогаліни у вихованця «Коледжіо Рутенум» згладжувалося високим рівнем культурних запитів. У Римі початку ХХ ст. П. Карманський ствердився як «тривожна особистість», яка чуттєво тяжіє до всього того, що дає підтримку й часто вдається до копійніг-реакцій – втечі від невідомого. Втечу і динамічне розставання з панночкою Зубрицькою відображають такі віршовані рядки вірша «Прощання»:

*Гон! Гон! Мій коню, в степ, як море,
Чеши, креши, гони, мій сивий...
Гони же – пан твій нещасливий, -
Гон! Гон! Своє най згубить горе.*

Поет рано усвідомив суб'єктивний характер любові (для прикладу - «Ой нависли чорні хмари...»). Найвиразніше проступає у творчості поета алегорія кохання «трой-зілля» («Гей насіяв я трой-зілля, Де його подіти?»). Але навіть негативні конотативні смисли любові не пригнічують у ньому лицарських сподівань:

*Вийде мила брати воду,
Зловить зілля-руту,
Зловить руту та й згадає
За любов забуту.*

Сентенції своїх любовних прагнень і сподівань поет часто осмислює через загальну призму «жіночої долі». Центральна сода (а це улюблений літературний прийом поетичної риторики П. Карманського) – «прийде осіння нічка» у вірші «Мати» виступає основною проекцією жіночих очікувань. Почерпнуте з народної творчості сподівання на нове наповнення жіночої долі у поезії П. Карманського відображає цикл кодових рядків:

- 1) *Прийде спокійна нічка...*
- 2) *Прийде свята неділя...*
- 3) *Пожди зима настане...*
- 4) *Як ляжеш у темнім гробі...*

Не може не впасти в очі, що фінальним акордом збірки «Ой люлі, смутку» постає строфа: «Смійся, мій смутку!»

Поетизація любові у модерному ракурсі дуже зближує П. Карманського з І. Франком. Зрештою, це не єдиний момент зближення. Вже будучи директором музею І. Франка у Львові, у вірші «Його тюремні сонети» (1946) П. Карманський зміг дошукатися і моменту ідейно-філософського зближення поетів:

*І ще сьогодні у тяжку годину
Сонети ці нагадують мені
Наказ сумління: поважай людину
І не дозволь їй знидіти в багні!*

Смуга дистанційованого зближення «молодомузівців» та І. Франка була широко відзначена українськими літературознавцями у середині 90-х рр. ХХ ст. Нові ракурси проблеми з нагоди 140-річчя від дня народження І. Франка були відзначені київською дослідницею Н. Шумило [6, с. 772-776], викладачем Ужгородського університету Л. Голомб [2, с. 777-783], доцентом Львівської академії мистецтв П. Ляшкевичем [4, с. 558-562] та М. Вербовим [1, с. 784-791], з Кривого Рога.

Модернізм привносить у літературу ідею розпорошення авторської ідентичності. І. Франко був готовим сприйняти цю візію, але у дуже обмеженому обсязі. Львівська творча молодь сприйняла цю ідею ширше і поважніше. Хоча публікація М. Вороним у 1901 р. в «Літературно-Науковому Віснику» Маніфесту українських модерністів автоматично не витворила мережі митців-модерністів, вітчизняні літератори і митці модерністської течії 1905-1906 рр. консолідуються довкола видань «Артистичний Вісник», «Українська хата», «Молода муза». Готовність схрестити мечі Франком виявив, насамперед теоретик «Молодої музи» О. Луцький, що опонував Каменяреві як прозово, так віршовою епіграмою «Іван Храмко», націленими проти сповідуваного одним із провідних діячів українського культурного життя в західноукраїнських землях симбіозу мистецтва та ідеології. Як свідчать «молодомузівці», з войовничими ідеями «повалення ідола» неодноразово виступав і вихованець краківської студентської української громади Б. Лепкий. Водночас не можна не помітити, що найпотужніший поет-«молодомузівець» П. Карманський тримався осторонь від цієї ідеї. А галицькі письменники-модерністи Василь Стефаник та Лесь Мартович сторонилися навіть і «молодомузівського» гуртка.

Задумуючись над проблемою формування культурно-мистецької мережі у 1935-1936 рр. П. Карманський створює збірку есеїв «Українська богема» (Львів, 1936). Генеалогію українського богемного життя він виводить від неоднозначно трактованого у середовищі «Молодої Музи» Франка. Богемне середовище, на думку П. Карманського, концентрується у багатьох полюсах і сутнісно є багатоплановим та поліцентричним.

Проблема співіснування мистецтва та ідеології в одному культурному просторі особливо гостро постала перед П. Карманським у часі дворічного перебування в Канаді. Українська спільнота за океаном видавалася йому перебільшено заангажованою у плетиво меркантильних інтересів та ідейно-політичних сутичок. Але лихоліття військової бурі не залишає осторонь від таких колізій і П. Карманського.

До свого приходу на політичну стезю і політичний жанр поезики митець і сам ставився іронічно. Збірка «Al fresco» розпочинається віршем «Інтродукція» з виразно самокритичним зверненням: «Гей, плаксо, смутку мій, ти, паяце банальний».

Попри те, що Україна воєнної доби постане перед поетом у образі матері Ніуби, до відзначення 100-літнього ювілею Т. Шевченка П. Карманський поставиться як до спроби втиснути генія у вузькі рамки підсолоджених салонних святкувань. Щоб підняти свою самооцінку, в критичний момент цілком у модерністському стилі він напише поезії «До моїх черевиків», «До мого плаща». Крізь воєнні канонади автору дочуватиметься «кривавий сміх»:

*Гей, смійся, смутку мій! Щоби з гробів зірвались
Кістки, яким давно сей світ сказав прощай.*

Спокійний холод віє від строфи:

*Вдягни блазенський стрій, лице сховай під маску
Упідлення й брехні (ти ж, прецінь, син раба...)
І смійся, блазню, смій! Заслужуй нашу ласку,
Доволі було сліз – сміху зажде юрба.*

За складних перипетій воєнних дій поет зізнається про сокровений смисл його поривань лише своїм найближчим:

*Піду від вас; піду світами,
Здвигну собі терем спокою,
Спов'юся чорними думками
І стану жити сам собою.*

*Піду від вас; візьму з собою
Гіркий доробок: рани й муки,
Зачиню двері за собою
І в струях сліз омлю руки.*

В буремному 1917-му поету у віршованій формі дочувається закличне воцання натовпу:

*До рук блазенський жезл! Хоч біль вуста стискає,
Виходь на сцену, ти, мізерний арлекін!
Ось знуджена юрба з усіх боків гукає:
«Паяце, смійся, смій! Тобі і нам на скін...»*

Перебування поза полем досяжності сконсолідованої спільноти дозволить йому висловити неприховано іронічне ставлення до тих, кого зображував у своїх патетичних віршованих рядках:

*Со страхом божим я молюся
До потентатів чергових
І часом дрібочку спідлюся.
(це ж привілей усіх живих!..).*

Поету соромно. Але зовсім не перед усіма ... Його пече гіркий сором 1940 р., коли він отримує замовлення на легітимацію тиранії. У цей момент йому особливо важко згадувати митця з великої літери М. Коцюбинського, котрий навчив поета Карманського «контрасти покохати», тобто вмінню мислити у площині бінарних опозицій. Звернення до творчості М. Коцюбинського дає шанс П. Карманському шукати свій оригінальний сюжет у віршованому жанрі. Відштовхуючись від фабули етюда М. Коцюбинського «Цвіт яблуні» (1902) з його неперевершеним осмисленням проблеми «життя автора» – «смерть дитини», П. Карманський створює свій вірш «Ave, Caesar!». Перед читачем колоритно постає колізія гри двох блазнів – анонімного римського невольника-гладіатора і Гая Юлія Цезаря, які тією чи іншою мірою мають підпорядковуватися пориванням натовпу. Тут не зайвим буде згадати, що спроектована П. Карманським тема блазня й до сьогодні жива в українській літературі. Сучасна українська постмодерна література доносить до читача образ постмодерного «блазня» у творчій спадщині Ю. Андруховича.

Романтизм найповніше з усіх митецьких напрямів акцентує увагу на суб'єктності автора. У часи непевності й воєнних заметілей романтик П. Карманський намагався шукати своє поетичне кредо в улюбленій Італії:

*Пооране чоло, мутні пригаслі очі
І усміхом гірким уста покривлені.
Під маскою лиця дрімає смуток ночі
І стомлені думки, в постель задивлені.*

Політичні зацікавлення були віддаленою сферою інтересів П. Карманського. Лише написання збірки «Al fresco» виразніше сфокусувало обличчя політиків у візуальному просторі П. Карманського. Круговорот боротьби загострює сприйняття протистояння, а протидіючі сили часто постають у дзеркалах надуманих фігур і поз. Поява збірки «Al fresco», її сприйняття немало здивувало й самого автора. Вихований у молодшій школі за методиками початкових шкіл європейських католицьких університетів молодий чоловік намагався відсахнутися сам від себе. Щоб досягнути внутрішньої рівноваги посередині 1918 р. за дорученням гетьманського уряду він їде в Південну Україну, аби організувати та налагодити там діяльність національної системи освіти.

Розвал Австро-Угорської імперії, скориставшись канадським досвідом, П. Карманський зустрів не у політичному центрі подій, а в аграрно потужному Тернопіллі. Разом з тим, вагомо заявив про свої лідерські амбіції у ніч з 31 жовтня на 1 листопада 1918 р., коли осягнув посаду голови Тернопільського повітового комітету та заснував невдовзі пресовий орган цієї організації – «Голос Поділля». Як депутат парламенту діяч ухвалював історичне рішення про злуку УНР і ЗУНР на сесії у Станіславі. А відтак був учасником історичного акту злуки українських земель 22 січня 1918 р. на Софіївській площі у Києві. Обставини з лона революційної боротьби виносять його на шлях дипломатичної роботи. Приживання у новій сфері не виявилося легким. Конфлікт із очільником української дипломатії О. Скоропис-Йолтуховським набув чималого

резонансу серед українського політичного Олімпу. Щоб уникнути нагнітання напруженості, П. Карманський вдається до тактики вимушеного відступу і невдовзі виїздить як член дипломатичної місії до Ватикану. Набуте в молодому віці знання пріоритетів, тонкощів та правил підклимної боротьби дуже знадобилося поету в часі дипломатичної місії у релігійній столиці Західного світу. Театр політичної віхоли спонукав письменника знову взятися за перо й долучити до першого тому «Al fresco» другу частину. Проте, на погляд П. Ляшкевича, реалізувати видання задуманого віршового циклу не вдалося. Екс-дипломат П. Карманський опинився у Відні, котрий за даної ситуації був центром консолідаційних змагань найрізноманітніших українських сил. Вишколений на прикладах із життя лицарства літератор намагається дотримуватися рицарської поведінки. Щоб зберегти рицарські доспіхи для подальшої боротьби, він пише та видає власним коштом брошуру «Моїм клеветникам».

Політика для П. Карманського – сфера стресів і надпотужного нервово-психічного напруження. Природне тяжіння до віршово-поетичного жанру він з часом вчиться змінювати переключенням на перекладання. У поле зору пошукувача потрапляє роман Уго Фоско «Останні листи Якова Оргіса», і П. Карманський починає вирішувати завдання його донесення до українського читача. Італійська спадщина оригінально постає в автора перекладами Мацціні та Паппіні. За обставин невизначеності й руйнування палітри культурно-мистецького полотна перекладацьку діяльність він вважає оптимальною формою заангажованості творчої особистості у соціумну спільноту. На схилі віку за хитких життєвих обставин він перекладає гетевський варіант «Іфігенії в Тавриді», спільно з М. Рильським працює над перекладом «Божественної комедії» Данте. І все ж оригінальне авторське слово для нього завжди стоятиме вище служіння ідеології та реплікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Вербовий М. І.* Франко й одна поезія М. Рильського // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали Міжнародної наукової конференції у Львові 25-27 вересня 1996 р. / Ред. М. Ільницький, Б. Якимович. – Львів: Світ, 1998. – С. 784-791.
2. *Голомб Л. І.* Франко і франківські традиції у творчості П. Карманського // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали Міжнародної наукової конференції у Львові 25-27 вересня 1996 р. / Ред. М. Ільницький, Б. Якимович. – Львів: Світ, 1998. – С.777-783.
3. *Карманський П.* Кризь темряву. – Львів, 1957. – 105 с.
4. *Ляшкевич П.* До питання про боротьбу Івана Франка з літературним декадансом // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали Міжнародної наукової конференції у Львові 25-27 вересня 1996 р. / Ред. М. Ільницький, Б. Якимович. – Львів: Світ, 1998. – С.558-562.
5. *Рудницький М.* Письменники зблизка. – Львів, 1958. – 171 с.
6. *Шумило Н.* Полеміки І. Франка і «молодомузівців» // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали Міжнародної наукової конференції у Львові 25-27 вересня 1996 р. / Ред. М. Ільницький, Б. Якимович. – Львів: Світ, 1998. – С.772-776.